

čiji je tvorac Sören Kierkegaard. Njegovo je učenje izazivalo i još i danas izaziva veliki interes i u crkvenim krugovima. Protuslovlja njegova života, njegovo lutanje i borba protiv ondašnjih crkvenih struktura i učenja doveli su do toga da su ga svi prezreli i odbacili što je na kraju ostavilo duboke tragove u njegovu životu. No, uvijek moramo imati na umu kako je svako vrijeme puno nesporazuma. Kierkegaard je bio i ostao pravi kršćanin. To što ga nisu onda shvatili ni razumjeli stvar je nesporazuma i nerazumijevanja. Iz tih se razloga na ovom mjestu u potpunosti možemo složiti s mišljenjem Danila Pejovića koji ističe da »gotovo nitko kao on (Kierkegaard) nije toliko napadao kršćanstvo samo da bi ga spasio i oživio« (str. 95).

U tome je pak prva i osnovna ideja koja ga je neprekidno okupljala bila briga o usamljenom, jednom, pojedinačnom ljudskom biću, briga o pojedinačnoj egzistenciji! To nas navodi na daljna razmišljanja o njegovu utjecaju na suvremenu filozofiju egzistencije koju predstavljaju K. Jaspers, G. Marcel, J. P. Sartre i N. Abbagnano. Problemu egzistencijalizma je posvećen niz osobito vrijednih stranica u kojima se razjašnjavaju i komentiraju pojedina stajališta i mišljenja u prvom redu M. Heideggera i J. P. Sartera o značenju kojih na ovom mjestu i nije potrebno govoriti. I tako redom, niže se tekst za tekstom, svaki za sebe cjelina, a svi zajedno, opet, čine jednu jedinstvenu cjelinu.

Od ostalih tekstova koji se nalaze u ovoj knjizi valja spomenuti *Filozofija ili mišljena iskona, Razgovor s Martinom Heideggerom, Nedorečene teze o Marxu i marksizmu; Bilo a nije prošlo* itd..

Sistem i Egzistencija prikaz je suvremenih kretanja u filozofiji Zapada. Knjiga je pisana problematski, a ne povjesno i statistički, što je čini mnogo vrednijom i izuzetnijom. Pisati o njoj nije nimalo lagan posao, jer je vrlo teško razlučiti što je primarnije i za prikazivanje važnije. Knjiga je pisana izrazito filozofskim stilom i rječnikom, pa nam na kraju ostaje samo da ustvrdimo: ovu knjigu treba čitati!

MISTIKA NA ISPITU IZ EKUMENIZMA

(André Ravier DI, *La Mystique et mystiques*, Paris, 1966)

Jakov Jukić

Od vremena Henrija Bergsona, koji je na vrhuncima svoje »stvaralačke evolucije« neočekivano ugledao katoličke mistike, kao najautentičniji izražaj te evolucije, nije se, valjda, više nitko našao tko bi u označju modernog filozofskog pozitivizma i materijalizma takvom snagom i veličinom rehabilitirao duhovni značaj mističnog života. Bio je to svijetli trenutak za mistiku, na žalost brzo zaboravljen u užasima rata i u oskudicama mira. Poslije toga stvar se vratila na staro: mistika je postala privilegij za naročite duše i stroge redove, za izabrane pojedince i zatvorene zajednice. Dapače, religiozni razvoj posljednjih stoljeća nije baš mnogo pogodovao pojavi mistične obnove. Suvremeno kršćanstvo — okrenuto društvenoj aktivnosti i horizontalnoj dimenziji, dogmatskoj diskusiji i ekalizijskoj specijalizaciji — sve je više zaziralo pred modernim čovjekom izlaziti s temama o mistici i o mističnom životu, bojeći se objede »otuđenja« i »bijega pred životom«. Devaluacija unutrašnjeg života i profilaclja svih mogućih »pseudo-mistika«, s političkim prizvukom i ispadima okrutnosti, još su više pogoršale ovu situaciju, pa je otpala mogućnost da se moderni čovjek istinitije i intimnije upozna s mističnim sadržajima svoje vjere.

Ako je zanimanje za mistiku preko filozofskog medija bilo prekinuto, nije nestao potpuno interes za mistiku preko medija povijesti religije i psiholo-

gije religije. To pokazuju nešto starija istraživanja Josepha Maréchala (*Études sur la psychologie des mystiques*, Paris, 1937) i Friedricha Heilera (*La Pièce*, Paris, 1931), kao i ona novija Mircea Eliada (*Traité d'histoire des religions*, Paris, 1949) i Waltera Houstona Clarka (*The Psychology of Religion*, New York, 1969). O tom povratku modernog čovjeka religioznom varijetnostima, koje se izvršilo posredstvom simbolizma i mitologije, o otkriću arhaiističkog i primitivnog u čovjeku, kao permanentnom sadržaju naše naravi, pisao sam opširnije na drugom mjestu (Jakov Jukić, *Univerzalnost ljudskog mentaliteta*, Encyclopaedia moderna, br. 9, 1969, str. 117—127).

Knjiga *La Mistique et les mystiques* spada u red sličnih tendencija, dakle onih koje u povijesti religije traže povod i poticaj za razmišljanje o mistici. No, ona ipak pri tome donosi jednu novost. Knjiga valorizira mistiku s ekumenskog stajališta, jer ispisuje povijest mistike u raznim religijama i konfesijama. Uvod je napisao Henri de Lubac (str. 7—39), a prvo poglavlje posvećeno kršćanskoj mistici sam urednik knjige isusovac Andre Ravier DI (str. 41—155), koji autentičnu sliku mističnog etosa više izvlači iz biblije i biblijske teologije, nego iz nekih kasnijih racionalističkih elaboracija. Židovsku spiritualnost autoritativno izlaže Abbe K. Hruby (str. 157—257), a protestantsku i anglikansku mistiku vrlo opširno Hasso Jaeger (str. 258—408), s posebnim naglaskom na ekumenske elemente u ovim mistikama. O duhovnosti prvih generacija kršćana piše Irénée Hausherr DI s Orijentalnog Instituta u Rimu (str. 409—461), a o mističnim školama u ruskom pravoslavlju isusovac Tyszkiewicz s Russicumama u Rimu (str. 462—515).

Duhovnost primitivnih naroda prikazao je Joseph Goetz DI, profesor etnologije i povijesti religije na Gregorijani i na Katoličkom fakultetu u Lyonu (str. 519—568). Nastojanja da se u primitivnim religijama pronađu i pokažu autentični sadržaji mističnog života imaju danas izuzetno značenje, jer radikalno raskidaju s pozitivističkim gledištem, koje nastoji dokazati kako ljudskoj vrsti religija nije inherentna u naravi, nego pridodana u povijesti. Međutim, fenomenologija religije pokazuje baš suprotno: primitivni čovjek ne samo da je isto duhovno i duševno strukturiran kao i moderni čovjek, već on u sebi jednako nosi najdublju želju za jednim mističnim zanosom i prirodno nagnuće za nadnaravnim životom. Duhovnost u primitivaca? — Možda to zvuči pretenciozno i čudnovato, ali jednom postavljeno u obliku pitanja, ono poprima širi smisao, upućujući na metafizičku zavičajnost ljudskog bića. Mnogi su istraživači bili prisiljeni govoriti o mistici iz primitivaca, jer drugačije nisu mogli rastumačiti ponašanje ovih ljudi u sakralnom prostoru i vremenu. Da bi objasnili određene aspekte religije u primitivaca, oni su morali uvesti kategoriju mistike u arhaičkim kulturama (isp. Karl Beth, *Religion und Magie bei den Naturvölkern*, Leipzig, 1914; Konrad Theodor Preuss, *Glaube und Mystik im Schatten des Höchsten Wesens*, Leipzig, 1926). Dok je u društvenoj znanosti vladao koncept francuske sociološke škole, koja je osporavala pravu osobnost izvan zajednice, teško je bilo zamisliti da bi se u čovjekovoj unutrašnjosti, pod silnim moćima zajednice, mogao razviti bilo kakav samostalan duhovni život. Kasnija su ispitivanja otkrila snažnu individualnost u primitivaca, daleko izraženiju nego što se to moglo na početku evolucionističkog ciklusa pretpostaviti. Stoga Goetz u tom osobnom prostoru nalazi mnoge točke mističke artikulacije: viziju i ekstazu, ritual i inicijaciju, molitvu i žrtvu, čudoređe i savršenstvo, mit i misao. Primitivci ignoriraju sistematsku distinkciju između sakralnog i profanog, pa njihov ritual i njihov mit imaju za cilj definitivno dokinuće te distinkcije, koju svaki-dašnji život pokušava insinuirati. Upotrebom rituala i mita, primitivci žele vratiti egzistenciju vremenu koje je prethodilo padu u mnoštvo i prostoru koji je prethodio kaosu i kozmosu. Tako se posredstvom vizije i svečanosti ukidaju posljedice potopa i pada, ali pod uvjetom da se izvrši čovjekova integracija u život Bitka. Primitivni čovjek se ne brine samo o pravom mjestu svoje egzistencije i svojeg bića u Bitku, što je zadaća mudrosti, nego svojim ponašanjem, iskustvom i činima participira na golemoj struji života Bitka.

— što se, međutim, ne može izvršiti izvan duhovne angažiranosti religioznog bića.

O islamskoj mistici i njezinim školama piše Roger Arnaldez (str. 571—646), a o mistici taoizma Max Kaltenmark (str. 649—667). Budizam, u njegovom duhovnom izričaju, izlaže Bareau (str. 669—725), dok misticizam brahmanizma obrađuje poznati francuski stručnjak Olivier Lacombe (str. 732—824), pisac knjige *L'Absolu selon le Vedānta* (Paris, 1937). Završnu riječ ima Jacques-Albert Cattet sa člankom: *L'expérience chrétienne est-elle capable d'assumer la spiritualité orientale?* (str. 826—1015).

Udaljenost između duhovnosti istočnog civilizacija i duhovnosti zapadne civilizacije, koja je proizašla iz Biblije, biva svakim danom sve manja. Poznanstva rastu, kulture se miješaju, a moderna industrija i tehnicizam izjednačuju život ljudi na svim točkama planeta. U duhovnom se smislu to pokazuje kao izvor neočekivanih vrijednosti: susreti obogaćuju, a slične sudbine povezuju. Kad se jedan od slijedbenika orijentalnih religija suoči ozbiljno s kršćanstvom, on doduše ostaje vjeran svojoj vjeri, ali njoj nadodaje, nesvjesno i neodoljivo, nove kršćanske vrijednosti, posebno moralne i društvene vrijednosti, koje njegova vjera ne ističe. On se otvara Kristu u drugome, jer njegovo intimno stajalište postaje i jedno kršćansko stajalište, premda tim činom ne prestaje biti tuđe njegovoj vjeri. Isto tako, kad jedan kršćanin, poslije nego što je do dna iscrpio i iskušao pozitivne vrijednosti istočnjačke duhovnosti, ponovo optira za kršćanstvo, on to ne može učiniti u punoj lojalnosti prije nego što Kristovu univerzalizmu intimno ne prizna jedno sve veće prostranstvo, veću širinu, nego što je prethodno držao: kršćanstvo prošireno dimenzijama duhovne Azije. Širenje duhovnog obzorja ide, dakle, zajedno s produbljivanjem Srca kršćanskog Bogo-Čovjeka. Duhovni susret između Zapada i Istoka može nas iščupati i istrgnuti iz *conforta* naše pseudo-religiozne osrednjosti i prisiliti nas da se priključimo toj novoj konverziji, koja čini sastavni dio svake prave spiritualnosti.

Nije lako knjigu koja nosi naslov *La Mystique et les mystiques* i ima 1124 stranice preporučiti danas svakom vjerniku i svakom nevjerniku. Zbog veličine knjige i zbog težine predmeta koje obrađuje. Bez dvojbe, teška je to hrana i nije uvijek razumljiva. Ali, tko misli početi ozbiljno ekumenski misliti i ozbiljno ekumenski živjeti, taj ne može preskočiti stajališta, iskustva i dostignuća koja su iznesena u ovoj enciklopediji mistike. Pa kao što smo nekada trošili vrijeme i talente da vjersku predaju razbijemo u bezbroj sitnih dijelova, insistirajući na razlikama, tako danas moramo još većim marom te razbacane dijelove ponovo sastaviti, tražeći sličnosti. Na tom ekumenskom poslu komparativna će mistika doći na zadnje mjesto, ali će njezin doprinos, kada se sredi, biti zacijelo najveći. Stoga je ova knjiga prvi korak ekumenske nade i vjerskog jedinstva. Oni koji vode narode u vjeri ne će požaliti što su ovu knjigu pročitali do kraja jer će u duhu još jedamput prijeći sve ono najdublje i najljepše što je čovjek u svojoj duši pronašao: zvijezde u noćima i blizinu Boga u osamljenosti.